

דבריהם הם זיכרונם – תורת חכמי ישראל ביום פטירתם נתנאל אוירבך

ג' תשרי

הרב ישראל ליפשיץ

נאמנות הרופאים

בתאריך ג' תשרי חל יום פטירתו של הרב ישראל ליפשיץ, שנפטר בתאריך זה בשנת תרכ"א (1860). הרב היה מגדולי חכמי אשכנז וחיבר את הפירוש למשנה 'תפארת ישראל', ויש בו שני חלקים הנקראים 'יכין' ו'בועז'. הפירוש 'יכין' הוא הגדול ביותר ועוסק בהסבר פשט המשנה, ואילו בפירושו 'בועז' יש את חידושו ההלכתיים. הרב הכניס לפירושו נתונים מדעיים רבים מחידושי המדע של זמנו, כגון התייחסותו לפיתוח החיסונים כנגד האבעבועות השחורות,¹ התייחסות חיובית לדינזאורים ויישבו הממצאים הארכיאולוגיים בהתאמה ליהדות.²

עומדים אנו ימים ספורים לפני יום-הכיפורים, בו באים לידי מפגש ההלכה והרפואה, שכן נאמר: "חולה מאכילין אותו על פי בקיאי"³ ואפילו אמר החולה שהוא אינו צריך לאכול והרופא אומר שהוא זקוק לאכול, יש לשמוע לרופא.⁴ ואכן, בענייני הלכה רבים נזקקים הפוסקים להבנת המציאות הרפואית, ולידיעת אבחנות ותחזיות רפואיות. לשם כך יש צורך בקבלת חוות דעת רפואית על המצב הנוגע לשאלות ההלכתיות. הפוסקים דנו בשאלת נאמנותם של הרופאים לקביעת המציאות, לה יש השלכות הלכתיות. דיון זה מורכב משאלת היחס למדע הרפואה כשלעצמו, וכן לשאלת הנאמנות האישית של הרופא.

בגמרא⁵ מתואר שחכמים שאלו את הרופאים אודות אישה שהייתה מפילה מרחמה 'קליפות אדומות', היינו שאריות דם קרוש, האם מדובר על דם נידה האוסר אותה לבעלה או שמא מדובר על דימום מחמת מכה? הרופאים אמרו שמדובר על דימום הנגרם מפצע, והורו לבדוק זאת באמצעות השריית הדם הקרוש במים.

החתם סופר⁶ הביא את קושיית הרא"ש⁷, אם אכן חכמים מאמינים לדברי הרופאים שמדובר על דימום מחמת מכה פנימית, מדוע הוצרכו גם בדיקה בהשריית הדם הקרוש במים? שאלה נוספת היא, מי ערך את הבדיקה - האם הרופאים ערכו את הבדיקה ואז חכמים סמכו על דבריהם

¹ תפארת ישראל (אבות פ"ג בועז אות א; יומא פ"ח בועז אות ג).

² דרשת אור החיים (בתוך סוף סדר נזיקין חלק א).

³ יומא (פ"ח מ"ה).

⁴ יומא (פג ע"א).

⁵ נידה (כב ע"ב).

⁶ שו"ת חתם סופר (יו"ד סימן קנח; אבהע"ז ח"ב סימן סא ד"ה והנה יעניי).

⁷ השו"ת הרא"ש (כלל ב סימן יח). ראו: שו"ת דעת כהן (סימן קמ ד"ה ובפ' המפלת).

דבריהם הם זיכרונם – תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

נתנאל אוירבך

שאושרו ע"י הבדיקה המדעית, או שמא חכמים לא סמכו על דברי הרופאים והם עצמם עשו בדיקה מדעית?

יש הסוברים⁸ שהבדיקה נעשתה ע"י הרופאים ולכן חכמים סמכו על דבריהם ובדיקתם, דבר המוכיח שהרופאים נאמנים גם ביחס לאיסור חמור כאיסור נידה לבעלה. לאור זאת הורה המהרי"ק⁹ שאישה שהרופאים הורו לה לא לחפוף את ראשה במים אלא ביין, תשאל אותם האם בחפיפה כזו יש חשש לקשרים בשיער שיהיו חציצה או לא, שכן יש לסמוך על הרופאים גם באיסורים חמורים כאיסור נידה. אולם, יש פוסקים¹⁰ שסברו שמדובר על בדיקה שנערכה ע"י החכמים, זאת משום שהרופאים לא נאמנים בדבריהם ועל-כן יש צורך לבחון את דבריהם באמצעות בדיקה. הראי"ה קוק¹¹ הסביר, שאין הכרח שדווקא החכמים יערכו את הבדיקה, לבחון את דברי הרופאים, אלא גם הרופאים יכולים לערוך בדיקה מדעית לאשש את השערתם, ועליה ניתן לסמוך.

שאלת נאמנות הרופאים מתחלקת לשני נידונים - נאמנות מדע הרפואה ונאמנות הרופא. ראשית, נתייחס למדע הרפואה עצמו - האם נאמנותם המקצועית של הרופאים היא וודאית ולכן יש לסמוך עליהם, כפי שדרשו חז"ל "ורפא ירפא מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות"¹², וכן משום שהם יודעים בטיב המחלות ודרכי רפואתן. או שמא, מדע הרפואה כשלעצמו מסופק, כפי שהסביר זאת הראי"ה קוק¹³ משום שהרופאים משנים דעתם מזמן לזמן, ואין ביניהם הסכמה בהרבה דברים, ולפעמים יש שהם מניחים יסוד מוסד בחוכמת הרפואה ואחר-כך בא דור אחר וסותר מה שנאמר בדור הקודם. לדבריו, הוראת חז"ל אינה טוענת שיש חיוב לשמוע לדברי הרופא, אלא הינה רק 'רשות' בלבד, שכן כל מדע הרפואה מסופק הוא. גם הרב משה סופר¹⁴ טען שמדע הרפואה מסופק וזאת משום שחכמת הרפואה מתבססת על השערות עיוניות כלליות מהן מסיקים הרופאים על גוף אדם פרטי, והרי כל גוף וגוף יש לו התנהגות שונה משל חברו ולכן אין לסמוך בהחלט על מדע הרפואה, אא"כ יהיה ברור מדויק על גוף פרטי, כפי שנעשה הדבר ביחס לאותה אישה שהפילה 'שערות אדומות', שם חכמים ביקשו לבדוק את האישה שלפניהם ולא להסתמך על ההשערה הכללית של הרופאים שלא בדקו את גוף האישה שלפניהם.

הבחנה דומה כתב הרב יהונתן אייבשיץ¹⁵ ולדבריו נאמנות הרופאים והוראת חז"ל שניתנה רשות לרופא לרפא, היא רק בבדיקת איברים חיצוניים, דבר הניכר ונראה לעין, אבל הם אינם נאמנים על הבחנה אודות איברים פנימיים משום שדבריהם מבוססים על השערה, שכן חסרה להם יכולת הראייה במקומות אלו. אולם, כבר כתב הרב שלום מרדכי שבדרון¹⁶ שלאור התפתחות המכשור הרפואי שניתן לראות את פנימיות גוף האדם, באמצעות צילום, אזי נאמנים הרופאים על האיברים

⁸ תוספות הראי"ש (נדה כב ע"ב ד"ה אמרו); בית יוסף (יו"ד סימן קצא; השו"ל לדבריו בבדק הבית, שם); שו"ת הב"ח (החדשות סימן לו); שו"ת שבות יעקב (ח"א סימן סה; ח"ג סימן קו).

⁹ שו"ת מהרי"ק (סימן קנט).

¹⁰ רמ"א (דרכי משה, יו"ד סימן קצא אות ד); שו"ת מהר"ם לובלין (סימן קא); שו"ת פנים מאירות (ח"א סימן יב); שו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב סימן עא).

¹¹ הראי"ה קוק (בתוך: שערי ציון, כסלו תרפ"א, סימן א; שו"ת דעת כהן, סימן קמ).

¹² שו"ת מהרי"ט (ח"ב אבה"ע"ז סימן יד); שו"ת חכם צבי (סימן מו); שו"ת אחיעזר (ח"ב יו"ד סימן טז אות ו); ערוך השלחן (יו"ד סימן קפז סעיף טט); שו"ת אגרות משה (ח"ב סימן סט אות ד; אבה"ע"ז ח"א סימן ג; שם ח"א סימן קסב ד"ה ולכן בעובדא; שם ח"ג סימן מח).

¹³ שו"ת דעת כהן (סימן קמ).

¹⁴ שו"ת חתם סופר (יו"ד סימן קעה). ראו חתם סופר (עבודה זרה לא ע"ב ד"ה אידי; נדה כב ע"ב); שו"ת חתם סופר (יו"ד סימן קנח; אבה"ע"ז ח"ב סימן סא); שו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן רמז; יו"ד סימן קנה).

¹⁵ פלתי (יו"ד סימן קפז ס"ק ה).

¹⁶ שו"ת מהרש"ם (ח"א סימן כד; ח"ב סימן עב; ח"ג סימן קל); דעת תורה (יו"ד סימן קפז סעיף ח).

דבריהם הם זיכרונם – תורת חכמי ישראל ביום פטירתם נתנאל אוירבך

הפנימיים כמו על החיצוניים: "כפי מה שנתחדשו כלי ההבטה לתוך החרם, ורואים את כל החרם כאילו עומד מבחוץ, א"כ יש להאמינם במה שאומרים שיש שם מכה".¹⁷

לפיכך, יעץ הרב אריה בולחובר¹⁸ לאישה שיש לה דימום שאינו פוסק וקשה לה להיטהר: שתיסע לאיזה רופא... אשר יש להם כלי מחזה למראה האם (החרם) שקורין מוטער שפיגל, אשר דרך הכלי הזאת רואים באספקלריא המאירה את האם וכל אשר בפנים, ואם יש לה מכה באם כדבריהם יראו דרך כלי מחזה זאת.

נמצאנו למדים, שבמקרה בו הרופא קובע מידע רפואי על-סמך בדיקה חזותית,¹⁹ צילום פנימי, או בדיקות דם,²⁰ הוא נאמן.

עתה נעבור לדון בשאלת נאמנותם האישית של הרופאים - לדעת הרב ישראל ליפשיץ,²¹ אמנם נאמר שהרופא הוא בעל-הסמכות להתיר לחולה לאכול ביום-הכיפורים, אך לדבריו רופא גוי אינו מוסמך לכך כי כל רצונו הוא להעביר את היהודי על דתו שיאכל ביום הקדוש, והוא מעיד על עצמו שראה דברים כאלו, ולכן אין נאמנות אישית לרופא גוי.

בנו של הרב ליפשיץ העיר,²² שגם רופא יהודי בימיו אינו נאמן כלל:

אנחנו רואים היום דרופאי ישראל שהרוב שלהם בעוונותינו הרבים הם כופרים בתורה הקדושה, הם בזדון ליבם מיעצים כמעט עוד יותר להדיח בעניין אכילת איסורים ובימי תענית מעכו"ם.

אולם, המשנה ברורה²³ כתב שיש לסמוך על רופא גוי בענייני רפואה בשבת גם כשאומר לעבור על איסורי תורה. וביחס לדבריו של בנו של הרב ליפשיץ אודות רופא יהודי שאינו שומר תורה ומצוות, כתב הרב חזקיהו מדיני²⁴ שאמנם הוא עצמו לא שומר תורה ומצוות אך אינו חשוד להכשיל את בן בריתו וחברו היהודי.

לפיכך כתב הרב משה פיינשטיין,²⁵ שאם הברירה ללכת לרופא יהודי שומר מצוות שאינו מומחה ברפואה או ללכת לרופא יהודי מומחה אך הוא אינו שומר מצוות, יש להעדיף ללכת למומחה אף שאינו שומר מצוות, כי הורו חז"ל שניתנה הרשות לרופא לרפא גם כאשר אינו שומר מצוות ואינו חשוד להכשיל את חברו באיסור.

¹⁷ כ"כ: שו"ת מנחת יצחק (ח"א סימן קכה אות ו; שם סימן קכז אות ב); הרב שמואל וואזנר (שיעורי שבט הלוי, ה'ל' נדה סימן קפז סעיף ח אות ג; שו"ת שבט הלוי, ח"ה סימן קכו).

¹⁸ שו"ת שם אריה (אבהע"ז סימן קיב ד"ה אבל).

¹⁹ שו"ת פנים מאירות (ח"א סימן יב).

²⁰ פסקי דין רבניים (ח"ה עמוד 351).

²¹ תפארת ישראל (יומא פ"ח מ"ה יכין אות כה). הובאו דבריו בביאור הלכה (סימן תריח ד"ה חולה). כ"כ: שו"ת דברי חיים (יו"ד ח"א סימן לא; יו"ד ח"ב סימן עא).

²² הלכתא גבירתא (יומא פ"ח מ"ה אות א). ראו גם: הרב חיים פלאגי (רוח חיים, סימן תקנא אות ד).

²³ משנה ברורה (סימן שכח ס"ק כה). כ"כ: שמירת שבת כהלכתה (פרק לב סעיף כא); תורת היולדת (פרק נ הערה א), בשם הרב יוסף שלום אלישיב.

²⁴ שדי חמד (ח"ו אסיפת דינים מערכת יום הכיפורים סימן ג אות ה).

²⁵ שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סימן ח).